

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

директора Інституту агроєкології і природокористування НААН,
доктора економічних наук, професора,
академіка НААН **ДРЕБОТ Оксани Іванівни**
на дисертацію **ЗАРУБИ Дмитра Васильовича**
на тему: **«Організаційно-економічні засади фіскального регулювання
сільськогосподарського землекористування в умовах зміни клімату»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з напрямками науково-дослідних робіт. Використання сільськогосподарських земель в Україні при товарному виробництві рослинницької продукції є незбалансованим і суперечить цілям сталого розвитку та принципам низьковуглецевої економіки. Динаміка виробництва, внесення добрив і реалізації землеохоронних заходів свідчить про посилення ерозії ґрунтів, втрату гумусу та зменшення запасів вуглецю, що спричиняє викиди CO₂ і негативно впливає на агресурсний потенціал та клімат.

ЄС встановив, що до 2030 р. обліковані викиди парникових газів мають бути збалансовані їхнім поглинанням, а виробництво харчової продукції – кліматично нейтральним із відновленням деградованих земель.

Для відповідності цим вимогам необхідно створити умови, за яких надмірна експлуатація ґрунтів економічно не вигідна. За останнє десятиліття обсяги валової продукції рослинництва зросли майже вдвічі, а виробництво на 100 га – на понад 10 %.

Ключовим інструментом має стати податкова політика, що пов'язує прибутковість виробництва з якісним станом ґрунтів, який залежить від повернення поживних речовин, винесених із врожаєм.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень підтверджується проведенням автором аналізом наукових праць українських та зарубіжних учених, логікою та чіткістю поставлених завдань і залученням великої кількості статистичних й аналітичних матеріалів.

Оцінюючи зміст дисертації, можна стверджувати, що одержані наукові результати є обґрунтованими, а їх наукова новизна є достовірною в світлі представлених у роботі доказів, створених за допомогою загальнонаукових принципів, методів та прийомів здійснення комплексних досліджень. Наукова достовірність основних результатів дослідження не викликає сумнівів, оскільки вони отримані в результаті комплексної

дослідно-аналітичної роботи, опрацювання великої кількості наукових праць та базуються на теоретико-методологічних засадах комплексного дослідження законів, явищ і процесів.

Дисертація є завершеною науковою роботою. Сформульовані у роботі наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто автору. Ознайомлення з дисертацією Д. В. Заруби дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані в дисертації, мають достатній рівень обґрунтованості.

Загалом, структура й зміст дисертації свідчать про комплексний характер проведеного дисертантом дослідження. Робота насичена статистичним та ілюстративним матеріалом, що значно полегшує сприйняття аналітичних досліджень і висновків. Таблиці й рисунки легко сприймаються, не перевантажені умовними позначеннями. Висновки, наведені в дисертації, відображають глибину досліджуваної проблеми, логічно побудовані та мають аналітичне підґрунтя.

Основні положення наукового дослідження можуть використовуватися для практики господарювання у секторі товарного рослинництва, обґрунтовується розроблення теоретико-методичних положень та висновків до рівня можливого їх використання у практиці податкових нарахувань, зміцненні інституційного підґрунтя цього процесу. Крім того, отримані результати набувають практичного значення завдяки системному підходу щодо удосконалення фіскального інструментарію, як важеля у формуванні оновлених організаційно-економічних умов господарювання у секторі товарного рослинництва, за яких економічні прибутки суб'єктів господарювання стають залежними від якісного стану земельних угідь після циклу товарного виробництва. У процесі вивчення дисципліни «Екологічне підприємництво», «Економіка землекористування».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження за темою дисертації проведено впродовж 2020–2024 рр. згідно з тематичним планом наукових і науково-дослідних робіт Державного закладу «Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління» відповідно до науково-дослідної роботи «Обґрунтувати науково-теоретичні та організаційні засади імплементації моделі європейського зеленого переходу до національного плану повоєнної відбудови економіки та довкілля України» (номер державної реєстрації 0123U100345), яка виконується в Міжгалузовому координаційному центрі з екологічної освіти для сталого розвитку в період 2023–2025 рр. Зокрема, проведено аналіз і систематизацію новітніх законодавчих ініціатив ЄС щодо оптимізації забезпечення збалансованого (сталого) сільськогосподарського землекористування за умов зміни клімату.

У межах науково-дослідної роботи за темою «Удосконалення фіскального інструментарію регулювання сільськогосподарського землекористування на засадах низьковуглецевого розвитку» (номер державної реєстрації 0123U100531), яку проведено

у 2023 р. у відділі зрошуваного землеробства та декарбонізації агроєкосистем Інституту кліматично орієнтованого сільського господарства НААН, запропоновано підхід щодо удосконалення податкових нарахувань за використання земель сільськогосподарського призначення з орієнтацією на запровадження низьковуглецевого землекористування, а отже, для відновлення і збереження агроресурсного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності української продукції рослинництва на міжнародних ринках.

Достовірність результатів і новизна дослідження. Достовірність результатів дослідження забезпечується теоретичною й методологічною обґрунтованістю вихідних положень дослідження; застосуванням комплексу методів адекватних об'єкту дослідження, його цілям, завданням і логіці; кількісним і якісним аналізом статистичних даних, репрезентативністю вибірок і статистичною значущістю емпіричних даних.

Вірогідність результатів дослідження, висновків і пропозицій дисертанта не викликає сумніву. Всі вони підтверджені розрахунками з використанням значного масиву інформаційно-аналітичного матеріалу, а також використанням сукупності загальнонаукових методів і прийомів дослідження. Дисертація має логічно побудовану структуру, переконливі теоретичні узагальнення, методологічну спрямованість виконання досліджень.

Достовірність практичних розробок автора підтверджено відповідними довідками. Виходячи з цього, можна зазначити, що одержані результати досліджень та основні положення дисертації є достовірними.

Найвагомішими науковими результатами дослідження, що характеризуються новизною та виносяться на захист, є:

вперше:

- на основі теоретичного узагальнення запропоновано концептуальні засади формування організаційно-економічних умов господарювання суб'єктів економічної діяльності у сфері рослинництва, за яких обсяги прибутків є залежними від рівня агроєкологічної безпеки, сформованого внаслідок використання агроресурсного потенціалу;

- обґрунтовано модель фіскального забезпечення сталого використання сільськогосподарських угідь, яка передбачає комплексний зв'язок нарощування економічної ефективності товарного виробництва продукції рослинництва із рівнем забезпечення прийнятного стану агроєкологічної і продовольчої безпеки;

удосконалено:

- методичний підхід щодо податкових нарахувань за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення як основи формування господарських умов з фокусом на відновлення і збереження агроресурсного потенціалу, що, на відміну від інших, враховує рівень агроєкологічної безпеки, який сформовано внаслідок вирощування товарної продукції рослинництва;

– концептуальний підхід до удосконалення теоретико-методичних засад забезпечення системи низьковуглецевого (сталого) землекористування, основний вплив якого спрямовано на формування фіскальними інструментами організаційно-економічних умов залежності економічної прибутковості господарюючих суб'єктів у процесі товарного виробництва продукції рослинництва від рівня агроекологічної безпеки;

– інституційне підґрунтя впровадження моніторингової діяльності сільсько-господарського землекористування на шляху реалізації зеленого переходу як базового компонента формування інформаційно-реєстраційної інфраструктури забезпечення низьковуглецевого (сталого) використання сільськогосподарських угідь;

набули подальшого розвитку:

– розуміння сутності і ролі фіскальної групи інструментів як дієвого важеля еколого-економічного механізму забезпечення збалансованого (сталого) використання агроресурсного потенціалу з урахуванням проблем зміни клімату;

– інституційне забезпечення ефективності фіскального інструментарію на основі теоретичного узагальнення та удосконалення релевантного закордонного досвіду щодо використання фіскального інструментарію за базовими його компонентами як ключового ланцюга еколого-економічного механізму збалансованого (сталого) використання земель сільськогосподарського призначення;

– теоретико-методичний підхід до оцінки рівня агроекологічної безпеки як основи діагностики проблем і ризиків забезпечення сталого сільськогосподарського землекористування на основі встановлення міцності та характеру зв'язків між рівнем запасів вуглецю в ґрунтовому покриві й інтенсивністю антропогенного навантаження на агроєкосистему.

Практичне значення й впровадження результатів дослідження. Значимість результатів проведеного дослідження для практики господарювання в секторі товарного рослинництва обґрунтовується розробленням теоретико-методичних положень і висновків до рівня можливого їх використання у практиці податкових нарахунків, зміцненні інституційного підґрунтя цього процесу.

Крім того, отримані результати набувають практичного значення завдяки системному підходу до удосконалення фіскального інструментарію як важеля у формуванні оновлених організаційно-економічних умов господарювання в секторі товарного рослинництва, за яких економічні прибутки суб'єктів господарювання стають залежними від якісного стану земельних угідь після циклу товарного виробництва.

Запропоновані підходи сприяють оптимізації зусиль у прийнятті управлінських рішень на державному і регіональному рівнях для сектору сільськогосподарського землекористування та орієнтовані на підвищення капіталізації земельних ресурсів

у товарному рослинництві і скороченні антропогенних навантажень на кліматичну компоненту екосистеми.

Серед результатів дисертації окрему практичну цінність становлять пропозиції щодо удосконалення підходів з обчислення обсягів податкових стягнень за використання земельних ділянок, які задіяно в товарному виробництві продукції рослинництва. Від інших підходів запропоноване удосконалення відрізняється посиленням можливості врахування якості ґрунтового покриву сільськогосподарських угідь, яку землі набувають після вирощування врожаїв товарної продукції. А саме через коригувальний коефіцієнт урахування сублімованого впливу характеристик землекористування, який запропоновано застосовувати до податкових нарахунків за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що справляється з власників ділянок і земельних часток (паїв), а також постійних землекористувачів.

Вказані положення є актуальними і з огляду на євроінтеграційні процеси можуть бути використані при підготовці нормативно-правових актів щодо підвищення рівня ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України в Департаменті аграрного ринку, фінансових інструментів та бюджетної політики Міністерства аграрної політики та продовольства України (довідка від 26.04.2024 р. № 21-1620-/11666).

Теоретичні та методичні напрацювання і підходи, викладені в дисертації, прийнято до уваги при розробленні пропозицій щодо запровадження інструментів зеленої економіки до управління аграрним сектором України та активізації низьковуглецевого виробництва продукції товарного рослинництва. Відмічено як корисні запропоновані підходи щодо зміцнення інституційного підґрунтя удосконалення моніторингу сільськогосподарського землекористування на шляху зеленого переходу, що узагальнено у розробленій схемі оптимізації моніторингу агроєкосистем.

Вказані пропозиції націлено на приведення національного законодавства у відповідність з вимогами Європейського Союзу, що сприяє реалізації євроінтеграційних прагнень України та оптимізації управлінських рішень щодо використання природо-ресурсного потенціалу агроландшафтів. Результати дослідження можуть бути використані в подальшій роботі Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики, зокрема з врегулювання питань поліпшення стану навколишнього природного середовища з урахуванням проблем зміни клімату (довідка від 04.03.2025 р., № 04-11/14-2025/51020).

Повнота викладення основних результатів в опублікованих працях. Положення дисертації опубліковано у 18 наукових працях, з яких 3 статті у наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 4 статті у наукових виданнях, включених до категорії «Б» Переліку наукових

фахових видань України, стаття у науково-популярному виданні, 10 тез наукових доповідей. Основний внесок за обсягом у матеріалах публікацій належить здобувачу.

Основний зміст роботи. Дисертація є науковою працею теоретичного і практичного спрямування, у якій вирішується важливе завдання – удосконалення теоретико-методичного підходу до оцінки рівня агроекологічної безпеки як основи діагностики проблем і ризиків забезпечення збалансованого (низьковуглецевого) сільськогосподарського землекористування на основі встановлення міри та характеру зв'язків між рівнем запасів вуглецю в ґрунтовому покриві й інтенсивністю антропогенного навантаження на агроєкосистему, що сприяє адаптації міжнародних законодавчих ініціатив до національних умов і реалізації євроінтеграційних прагнень України.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 213 сторінок. Дисертація містить 7 таблиць, 18 рисунків і 3 додатки. Перелік використаних джерел налічує 197 найменувань, з них 79 латиницею.

У дослідженні розглянуто теоретичні, методичні та практичні засади фіскального регулювання сільськогосподарського землекористування в умовах переходу до зеленої економіки.

У **першому розділі** визначено сутність та роль фіскальних інструментів у забезпеченні збалансованого розвитку агросфери, окреслено їх значення для формування низьковуглецевої економіки. Розглянуто специфіку впливу податкових та інших фінансових механізмів на ефективність і екологічну безпечність використання земель сільськогосподарського призначення. Проведено аналіз світового досвіду функціонування фіскального інструментарію в системі еколого-економічного механізму природокористування, виокремлено практики, релевантні для України.

Другий розділ присвячено діагностиці сучасного стану фіскального регулювання землекористування в Україні. Проаналізовано нормативно-правові основи у вітчизняному та європейському контексті, оцінено земельно-ресурсний потенціал країни, виявлено проблеми й ризики його збалансованого використання. Запропоновано напрями удосконалення методичного забезпечення податкових механізмів з урахуванням постулатів зеленої економіки.

У **третьому розділі** розроблено напрями розвитку фіскальних інструментів для фінансово-економічного забезпечення раціонального використання земельних ресурсів. Обґрунтовано еколого-економічний потенціал податкового регулювання, визначено індикатори збалансованого землекористування для вдосконалення моніторингу стану агроландшафтів. Запропоновано модель низьковуглецевого розвитку рослинництва, що базується на комплексному використанні фіскальних важелів.

Результати роботи спрямовано на формування умов, за яких економічна вигода від агровиробництва безпосередньо залежить від збереження якісного стану ґрунтів, що сприятиме підвищенню агроекологічної та продовольчої безпеки України.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Аналіз дисертації та наукових публікацій не виявив фактів академічного плагіату, чи будь-яких інших порушень принципів академічної доброчесності.

Автором відповідним чином оформлено посилання на наукову літературу, формули та нормативно-правові акти. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які подано здобувачкою для публічного захисту.

Дискусійні положення та зауваження. Не дивлячись на достатньо високий теоретико-методологічний рівень підготовки дисертації, необхідно звернути увагу на окремі недоліки та дискусійні положення.

1. На с. 39 здобувач стверджує, що «відбувається балансування двох взаємопротилежно спрямованих зусиль: формування бюджетів через їх поповнення податковою системою і фінансово-економічне забезпечення суспільних потреб за допомогою застосування важелів видатків з бюджету». Виходячи з теорії державного регулювання економіки, видатки держбюджету виступають скоріше не важелями, а інструментами фіскального регулювання, оскільки важелі визначаються фундаментальними основами фінансового менеджменту як санкції та стимули.

2. На с. 53 здобувач приводить авторське визначення категорії «фіскальне регулювання землекористування». Згідно авторського трактування, «фіскальне регулювання землекористування – це процес взаємопов’язаного функціонування податкових і бюджетних методів, інструментів і важелів для ефективного досягнення цілей розвитку агровиробничої діяльності за умов відновлення і збереження агроресурсного потенціалу та забезпечення екологічної безпеки агроландшафту». Автору доцільно було б привести специфікацію податкових та бюджетних методів, інструментів і важелів, котрі вже інституціоналізовано в Україні, а також відповідних методів, інструментів та важелів, що потребують імплементації, виходячи з передового іноземного досвіду.

3. На с. 79–80 здобувач стверджує, що «забезпечення збалансованого землекористування вимагає запровадження економічного стимулювання заходів з охорони земель і підвищення родючості ґрунтів, відновлення антропогенно змінених екосистем, впровадження сталого землекористування та досягнення нейтрального рівня деградації земель». З огляду на вітчизняне земельне законодавство в Україні, запроваджено економічне

стимулювання заходів з охорони земель, тому мова має йти про урізноманітнення методів та інструментів такого стимулювання.

4. На рис. 3.4 (с. 158) приведено модель фінансового забезпечення низьковуглецевого розвитку рослинництва. Згідно цієї моделі видатки держбюджету охоплюють фінансування держпрограм з охорони земель та банківські кредити на забезпечення агрогосподарської діяльності. Доцільно було б конкретизувати як через видатки держбюджету можна було б активізувати банківське кредитування проєктів, які забезпечують низьковуглецевий розвиток рослинництва.

5. Робота переобтяжена категоріально-понятійним апаратом, зустрічаються семантичні неточності щодо розкриття окремих категорій та понять.

Вказані дискусійні положення та побажання відображають власну наукову позицію офіційного опонента і не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок. Дисертація Заруби Дмитра Васильовича на тему: «Організаційно-економічні засади фінансового регулювання сільськогосподарського землекористування в умовах зміни клімату» є завершеною науковою роботою, виконаною самостійно.

Наукові положення, висновки і рекомендації характеризуються науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, достатньо обґрунтовані. Зміст дисертації відповідає меті і поставленим завданням та повністю розкриває тему, за якою виконувалася робота.

За змістом і оформленням дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Заруба Дмитро Васильович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент директор Інституту агроєкології і природокористування НААН, доктор економічних наук, професор, академік НААН Оксана ДРЕБОТ